

КАНЦЭПЦЫЯ ГІСТАРЫЧНАЙ АДУКАЦЫІ Ў СЯРЭДНІХ ШКОЛАХ БЕЛАРУСІ

Настаўніцкая газета, 30 лістапада 1991г. С.2-3.

Складальнікі: Багдановіч І.І., Біч М.В. (кіраўнік калектыву), Космач.Г.А., Люты А.М., Пляшэвіч У.К.

Ключавыя словы: гісторыя, гістарычная адукацыя, канцэпцыя, выкладанне гісторыі.

1. Аналіз сучаснага стану гістарычнай адукацыі.

З пачатку 30-х гадоў і да нашых дзён таталітарны рэжым у СССР паслядоўна ажыццяўляў палітыку, накіраваную на зліццё моў, культур і народаў, па сутнасці – на іх русіфікацыю, якая прыкрывалася фальшывымі лозунгамі аб умацаванні сацыялістычнага інтэрнацыяналізму і дружбы народаў. Асабліва інтэнсіўна русіфікавалася Беларусь. У 30-я гады нацыянальна свядомая інтэлігенцыя вынішчалася фізічна. Жах ад тых рэпрэсій застаўся ў памяці ўсіх наступных пакаленняў беларусаў. Таму асіміляцыйная палітыка партдыржбюракратыі амаль не сустракала супраціўлення. Гэтай палітыцы была цалкам падпарадкавана гістарычная навука і асвета ў рэспубліцы.

Гісторыя Беларусі асвятлялася так, каб народ не мог усвядоміць сябе як самастойны, асобны этнас, зразумець сапраўдную ролю і месца ў кантэксце славянскай, еўрапейскай і сусветнай гісторыі. Афіцыйнае прызнанне існавання беларускай нацыі і дзяржаўнасці ў савецкі перыяд было чыста фармальным, прапагандысцкім. У сапраўднасці палітыкі і гісторыкі сталінскай школы салідарызаваліся з пазіцыяй рускай вялікадзяржаўнай манархічнай гістарыяграфіі і разглядалі беларускі народ як частку рускага народа, адарваную ад апошняга заваёўнікамі – літоўцамі і палякамі.

Самай запаветнай марай беларусаў на працягу стагоддзяў абвяшчалася “ўз’яднанне” з царскай Расіяй. З гэтых пазіцый усе войны Маскоўскага княства, а затым рускіх цароў за далучэнне Беларусі да Расіі паказваліся як “вызваленчыя”. Многія гераічныя падзеі ў гісторыі беларускага народа, дзяржаўныя і ваенныя дзеянні, выдатныя вучоныя і асветнікі з ліку беларусаў замоўчваліся, або паказваліся далёка неадпаведна маштабам іх дзейнасці і рэальнаму ўкладу ў сусветную цывілізацыю. Назойліва, часта недарэчы, падкрэсліваўся ўплыў рускай культуры на беларускую. У выніку складвалася фальшывае ўражанне, што беларусам няма чым ганарыцца ў сваёй гісторыі, ліквідаваўся грунт для выхавання пачуцця нацыянальнай годнасці і гонару, а разам з тым і нацыянальнай свядомасці. Пасля так званага ўз’яднання з Расіяй цалкам замоўчваўся беларускі нацыянальна-вызваленчы рух, а нацыянальная партыя, якая кіравала ім у пачатку XX стагоддзя, аб’яўлялася буржуазна-нацыяналістычнай, контррэвалюцыйнай, антынароднай нават на этапе барацьбы з царызмам. У якасці нацыянальных герояў паказваліся Фрунзе, Мяснікян, Кнорын, Ландэр, Алібегаў і іншыя бальшавіцкія дзеячы,

якія не прызнавалі існавання беларускага этнасу і змагаліся з нацыянальна-вызваленчым рухам беларусаў.

Да таго ж гісторыя Беларусі ў школах рэспублікі працяглы час не вывучалася зусім і нават зараз не з'яўляецца самастойным вучэбным курсам, а выкладаецца як неабавязковы дадатак да гісторыі СССР (Расіі). У выніку выраслі многія пакаленні людзей, у тым ліку і інтэлігенцыі, якія не ведаюць гісторыі свайго народа, яго культурнай спадчыны, не маюць нацыянальнай самасвядомасці.

Адсутнасць гістарычнай памяці і нацыянальнай свядомасці з'явілася спрыяльнай глебай для шырокага распаўсюджання сярод беларускага насельніцтва нацыянальнага нігілізму, які праяўляецца ў адрачэнні ад роднай мовы, гістарычных звычаяў, традыцый, нормаў маралі, нацыянальнай культуры ў цэлым. Партыйны, савецкі, гаспадарчы апарат, а таксама амаль уся інтэлігенцыя ў пасляваенны перыяд перайшлі на рускую мову, астатняе насельніцтва, за рэдкім выключэннем, – на руска-беларускае паўмоўе. Па сутнасці ліквідавана нацыянальная школа. Кадры настаўнікаў для ўсіх школ і ўсіх спецыяльнасцяў, за выключэннем выкладчыкаў беларускай мовы і літаратуры, рыхтаваліся рускамоўныя. Моладзь, узгадаваная ў атмасферы нацыянальнага нігілізму, інтэнсіўна засвойвае касмапалітычную маскультуру, якая няўхільна вядзе да маральнай дэградацыі – імклівага росту бездухоўнасці, наркаманіі і злачыннасці. У выніку даводзіцца канстатаваць: 10-мільённая славянская нацыя з багатай гісторыяй і самабытнай шматвяковай культурай знаходзіцца зараз пад пагрозай знікнення.

На службу партдзяржбюракратыі была пастаўлена, вядома, не толькі гістарыяграфія гісторыі Беларусі, але і ўся сістэма гістарычнай адукацыі. Метадалогію апошняй, як і гістарычнай навукі, вызначаў так званы класавы, партыйны падыход да ўсіх падзей, з'яў і працэсаў сусветнай гісторыі пры ігнараванні агульначалавечых каштоўнасцей. Адзінай тэарэтычнай асновай савецкай гістарыяграфіі прызнавалася вучэнне класікаў марксізму-ленінізму аб заканамернай змене сацыяльна-эканамічных фармацый у ходзе класавай барацьбы, якая абвешчвалася рухавіком прагрэсу чалавецтва. У ранг ісціны ў апошняй інстанцыі ўзводзіліся рашэнні ўсіх з'ездаў і канферэнцый КПСС і нават выступленні асобных яе лідэраў.

Вучэбныя праграмы і зараз прадпісваюць настаўнікам прапагандаваць многія тэарэтычныя палажэнні класікаў, якія не спраўдзіліся: аб загінуўшым капіталізму і непазбежнасці пераходу чалавецтва да сацыялізму, аб рэакцыйнай ролі царквы, непрымірымасці навукі і рэлігіі і г.д. Далёкімі ад навуковай аб'ектыўнасці трэба прызнаць асвятленне і ацэнку дзейнасці Камінтэрна ў 20-я і 30-я гады, утварэння сусветнай сацыялістычнай сістэмы, характару дзяржаўнай улады, унутранай і знешняй палітыкі сацлагера, з аднаго боку, і капіталістычных краін, з другога. Адным словам, ператварэнне гісторыі ў таталітарных дзяржавах у служанку палітыкі пад сцягам партыйнасці па сутнасці ліквідавала гісторыю як навуку – “настаўніцу жыцця”. Адпаведныя высновы і ацэнкі савецкім гісторыкам практычна дыктавалі ідэалагі КПСС.

Прадпісаным зверху схематызмам і дагматызмам вызначалася выкладанне гісторыі ў ВНУ, а найбольш – у сістэме сярэдняй адукацыі, дзе догмы гістмата, не падмацаваныя аналізам фактычнага матэрыялу, падаваліся ў выглядзе амаль “голай”, часта прымітыўнай ідэялагізаванай схемы. Апошняя асабліва праяўлялася ў асвятленні гісторыі культуры – у абавязковых пошуках “двух культур” у кожнай нацыянальнай культуры. З курсаў гісторыі практычна знік чалавек. Яны не даюць уяўлення аб тым, як у розныя эпохі ў розных рэгіёнах жыву і тварыў чалавек розных грамадскіх станаў – пра яго жыццё і побыт, сям’ю, працу, адпачынак, звычаі і абрады, нормы маралі, светапогляд, грамадскую чыннасць і г.д., пра глабальныя праблемы сучаснасці (экалагічныя, энергетычныя, дэмаграфічныя і інш.), якія пагражаюць самому існаванню чалавецтва.

Нельга пагадзіцца з устаноўленым чляннем гістарычнай адукацыі па адасобленых курсах усеагульнай гісторыі, гісторыі СССР і БССР і размеркаваннем іх па гадах навучання. Не заўважаецца ў гэтай справе ні логікі, ні здаровага сэнсу. Адсутнічае ўнутраная, зместавая ўзаемасувязь курсаў, сінхроннасць у іх вывучэнні, што выключае магчымасць усведамлення адзінства і цэласнасці гісторыі чалавецтва пры бясконцай разнастайнасці праяўленняў агульных заканамернасцяў у асобных рэгіёнах і краінах і шматварыятнасці гістарычнага працэса. У гістарычных падручніках адсутнічае праблема маральнага вырабу. Сістэма гістарычнай адукацыі, што існуе зараз у рэспубліцы, не дазваляе зразумець месца і ролю Беларусі і дзяржаў, у склад якіх яна ў той ці іншы перыяд уваходзіла, у кантэксце еўрапейскай і сусветнай гісторыі. “Тэрра інкогніта” для пераважнай масы насельніцтва Беларусі застаецца гісторыя “Малой радзімы” з-за адсутнасці ў сістэме нашай адукацыі гістарычнага краязнаўства.

Курс гісторыі СССР фактычна зведзены да гісторыі рускай дзяржавы, а ў савецкі перыяд – да фальсіфікаванай гісторыі КПСС. Да таго ж на вывучэнне гэтага перыяду праграмамі прадугледжваецца непраўдана многа вучэбнага часу. Увядзенне самастойнага курса гісторыі БССР у 1990 -1991 навуч. годзе паралельна з курсам гісторыі СССР справы да лепшага не змяніла: па-ранейшаму ён выкладаецца ў якасці фрагментарных дадаткаў да гісторыі рускай дзяржавы. Абсалютна неабгрунтаванай з навуковага боку з’яўляецца прадпісаная апошнімі праграмамі і падручнікамі па гісторыі СССР і БССР перыядызацыя, паводле якой 1907-1917 гг. выдзяляюцца ў асобны перыяд, які да таго ж адрываецца ад дасавецкай эпохі і падключаецца ў падручнікі прысвечаныя савецкаму перыяду. Узнікаюць пытанні: чаму 1900 год абазначаны як грань не толькі перыядаў, але і эпох? Чаму так званы перыяд імперыялізму адрываецца ад капіталізму і штучна далучаецца да новай, савецкай эпохі? Відаць, з мэтай паказаць выпяванне аб’ектыўных перадумоў перамогі Вялікай Кастрычніцкай сацыялістычнай рэвалюцыі? Але жыццё пераканаўча абвергла погляды на імперыялізм як апошнюю стадыю капіталізму, перададзень сацыялістычных рэвалюцый. Сапраўды пераломным у гісторыі народаў не толькі Расіі, але і ўсяго чалавецтва быў не 1900, а 1917 год.

Нельга захоўваць надалей такую – нябачную ў свеце – цэнтралізацыю ў справе арганізацыі і кіраўніцтва народнай адукацыяй, калі амаль па ўсіх вучэбных дысцыплінах прадпісваюцца з Масквы адзіныя праграмы, адзіныя падручнікі, напісаныя па грамадскіх навукх паводле адзінай марксісцка-ленінскай канцэпцыі, пры поўным ігнараванні іншых, найперш замежных. Канцэптуальная манаполія на навуковую ісціну – гэта шлях у інтэлектуальны тупік: засвойваюцца “гатовыя” (аднабаковыя) ісціны, думка не абуджаецца і рух наперад выключаецца.

Найбольш яскрава гэта праявілася ў апошнія дзесяцігоддзі ў нашых грамадскіх навукх. Яшчэ адзін істотны недахоп сістэмы гістарычнай адукацыі ў школе звязаны з адсутнасцю належных узаемасувязяў паміж гістарычнымі і іншымі гуманітарнымі дысцыплінамі, найперш з курсамі гісторыі, літаратуры і мастацтва. Дагматычныя сацыялагізаваныя схемы, што пануюць у праграмах і падручніках па гісторыі, фактычна выключаюць выкарыстанне гэтых дысцыплін, а значыць і мастацкае бачанне свету ў характарыстыцы чалавека, яго жыцця і дзейнасці ў розныя гістарычныя эпохі.

Нельга не адзначыць і тое, што метадычнае і тэхнічнае забяспечанне вывучэння гісторыі ў школах рэспублікі зараз, як і раней, ніжэй усялякай крытыкі, асабліва па гісторыі Беларусі.

2. Мэты і задачы гістарычнай адукацыі ў рэспубліцы. Асноўнай мэтай вывучэння гісторыі ў сярэдняй школе з’яўляецца фармаванне сацыяльна-актыўнай, рознабаковай творчай асобы з гуманістычным светапоглядам, якая:

- засвоіла тэарэтычныя асновы сусветна-гістарычнага працэса і важнейшыя асаблівасці яго на асобных кантынентах, рэгіёнах і краінах, што вызначалі ў той ці іншы перыяд прагрэс чалавецтва і найвыдатнейшыя дасягненні ў развіцці матэрыяльнай і духоўнай культуры;
- ведае гісторыю Беларусі і роднага краю ў аб’ёмах, вызначаных адпаведнымі праграмамі для базавай, сярэдняй і спецыялізаванай школы, ясна ўсведамляе асаблівасць нацыянальнай гісторыі, ролю і месца Беларусі ў кантэксце славянскай, еўрапейскай і сусветнай гісторыі, паважае і любіць культуру, спрадвечныя традыцыі, звычаі і нормы маралі свайго народа, садзейнічае іх захаванню, распаўсюджанню і развіццю, праяўляе нацыянальную самасвядомасць, пачуццё нацыянальнай годнасці і гонару, з разуменнем і добразычлівасцю ставіцца да іншых народаў, іх культуры, традыцый і звычаяў;
- на аснове засвоеных ведаў па гісторыі можа крытычна аналізаваць мінулае і сучаснае, разумець працэсы і падзеі, што адбываюцца зараз у роднай краіне і ў свеце, адным словам – свядома арыентавацца ў сучасным грамадскім жыцці.

Зыходзячы з адзначаных мэтаў, можна сфармуляваць у якасці галоўных наступныя задачы гістарычнай адукацыі:

- узбагаціць памяць вучняў звесткамі аб важнейшых падзеях, з’явах, імёнах, ідэях, паняццях, працэсах у сусветнай гісторыі ад з’яўлення чалавечага грамадства да нашых дзён па ўсіх асноўных накірунках яго жыццядзейнасці;
- навучыць вучняў знаходзіць прычынна-выніковыя сувязі гістарычных працэсаў і падзей, вызначаць фактары, што абумовілі тэмпы, характар і асаблівасці гістарычнага развіцця розных краін і народаў;
- выхаваць свядомых патрыётаў Бацькаўшчыны, якія ведаюць і паважаюць гісторыю свайго народа, усведамляюць арыгінальнасць, непаўторнасць і неацэнную каштоўнасць яго шматвяковай культуры як важнай складовай часткі ў скарбніцы культуры славянскай, еўрапейскай і сусветнай і адчуваць асабістую адказнасць за яе гістарычны лёс;
- садзейнічаць шляхам адпаведнага аналізу гістарычных фактаў і падзей станаўленню высокамаральнай, духоўна прасветленай, грамадзянскі сталай асобы, якая ўсведамляе прыярытэт агульначалавечых і нацыянальных каштоўнасцей перад класавымі, партыйнымі, групавымі і асабістымі інтарэсамі і амбіцыямі;
- развіваць у вучняў імкненне да самастойнага пастаяннага пашырэння і паглыблення ведаў і ўменне крытычна ацэньваць розныя гістарычныя крыніцы, даследаванні і публіцыстыку;
- выхаваць перакананых дэмакратаў, якія ўсведамляюць шкоднасць манопалізму, дыктату ў любой сферы чалавечай дзейнасці і аб’ектыўную неабходнасць свабоды і плюралізму для творчай самаадданай працы людзей, развіцця грамадзянскай актыўнасці, самапраяўлення і самасцвярджэння кожнага чалавека, разумеюць антыгуманную сутнасць таталітарных рэжымаў і фактары, якія садзейнічаюць іх узнікненню, усведамляюць выключную важнасць масавых акцый палітычна свядомых і арганізаваных людзей з мэтай усталявання ці абароны дэмакратычнага ладу і маральна гатовы удзельнічаць у такіх акцыях.

3. Агульныя прынцыпы канцэпцыі гістарычнай адукацыі.

Найпершай умовай перабудовы гістарычнай адукацыі з’яўляецца *дэпартызацыя і дэідэалагізацыя* курсаў гісторыі, г.зн. адмова ад выкарыстання гісторыі як сродка насаджэння ідэалогіі якой-небудзь партыі, паколькі менавіта гэты фактар ператварае гісторыю ў служанку палітыкі і па сутнасці ліквідуе яе як навуку.

У сувязі з гэтым неабходна адмовіцца ад падручнікаў і вучэбных дапаможнікаў па гісторыі, заснаваных на вузкапартыйных, дагматычных,

вульгарна-сацыялагічных схемах, і напісаць новыя, дэвізам якіх будзе старажытнае і мудрае выслоўе: “Гісторыя – настаўніца жыцця”. Новыя падручнікі для сярэдніх школ Беларусі павінны быць напісаны з пазіцый менавіта нацыянальна-беларускіх, бо культурна-нацыянальнае адраджэнне беларускага этнаса немагчыма без стварэння нацыянальнай школы, а апошня не можа ўзнікнуць не абапіраючыся на фундамент нацыянальнай гістарыяграфіі.

Вызначальны накірунак перабудовы гістарычнай адукацыі – *гуманізацыя ўсіх курсаў гісторыі*. Не абстрактныя, надуманыя схемы і догмы, а чалавек, яго жыццё і дзейнасць у розныя гістарычныя эпохі і ў розных аспектах – вытворчых, сямейна-бытавых, культурных, грамадска-палітычных, дэмаграфічных, экалагічных і іншых – павінны стаць аб’ектам даследавання ў працах гісторыкаў-навукоўцаў і вывучэння ў школьных курсах гісторыі. Пры гэтым аптымальным варыянтам пабудовы апошніх трэба прызнаць спалучэнне лінейнага, канцэнтрычнага, цывілізацыйнага і культуралагічнага прынцыпаў.

Да ліку галоўных у новай канцэпцыі гістарычнай адукацыі, на наш погляд, адносяцца таксама наступныя прынцыпы:

- разуменне *адзінства айчыннай і сусветнай гісторыі*, якое можа быць дасягнута шляхам сінхроннага вывучэння двух адпаведных курсаў – гісторыі Беларусі і ўсеагульнай гісторыі (з уключэннем у апошнюю гісторыі Расіі – СССР), або ўвядзеннем адзінага курса сусветнай гісторыі, важнейшай складовай часткай якога стане айчынная гісторыя (так зроблена ў Аўстрыі, Даніі, Францыі і іншых краінах);
- *навуковасць* зместу школьных курсаў гісторыі, яго адпаведнасць дасягненням сучаснай гістарычнай навукі, з адлюстраваннем дыскусійных праблем і галоўных канцэпцый, якія існуюць па гэтых праблемах;
- *шматварыянтнасць і альтэрнатыўнасць праграм навучання і падручнікаў* пры наяўнасці базавага зместу і кампанентаў, звязаных з дыферэнцыяцыяй навучання на адпаведных ступенях школы. Гэтага можна дасягнуць шляхам увядзення факультатывных і спецыяльных курсаў па жаданні вучняў і іх бацькоў на сярэдняй і старэйшай ступенях навучання;
- паслядоўнае выкарыстанне ў школе гісторыі не толькі для інтэлектуальнага, але і эмацыянальна-маральнага развіцця вучняў, *фарміравання іх гістарычнага мыслення і памяці*, а разам з тым іх *гуманістычных жыццёвых прынцыпаў*;
- *інтэграцыя* з іншымі дысцыплінамі гуманітарнага цыкла.

4. Структура гістарычнай адукацыі.

Новыя мэты і задачы гістарычнай адукацыі патрабуюць істотных зменаў у структуры школьных курсаў гісторыі, якая ў нашай краіне з пачатку 30-х

гадоў вызначаецца паводле аднаго прынцыпу – *фармацыйнага*. На першы план пры гэтым вылучаюцца вытворчыя, сацыяльна-эканамічныя адносіны людзей. Пытаннем духоўнага развіцця і культуры ў цэлым надаецца другаснае значэнне. Манаполія фармацыйнага прынцыпу спарадзіла ў марксісцкай гістарыяграфіі ідэю аб фатальнай наканаванасці ў развіцці грамадства, аб непазбежнасці змены капіталізма сацыялізмам – камунізмам і інш. У паслядоўных прыхільнікаў гэтага прынцыпу ў той ці іншай ступені праяўляецца тэндэнцыя вульгарна-сацыялагічнага асвятлення гісторыі культуры, а таксама ігнаравання шматукладнасці эканомікі, характэрнай для пераходных этапаў, і істотных асаблівасцяў гістарычнага развіцця многіх краін і рэгіёнаў. Зыходзячы з гэтага, мы прапануем структураваць вучэбны матэрыял на аснове спалучэння *фармацыйнага, цывілізацыйнага, культуралагічнага і аксіялагічнага* падыходаў.

У 9-гадовай школе вучні павінны атрымаць асноўныя сінхронныя звесткі аб гісторыі чалавецтва і гісторыі Беларусі са старажытнага часу да нашых дзён.

У 4 класе мэтазгодна ўвесці сінтэтычны курс “Наша радзіма – Беларусь” – 51 гадз.

У 5-9 класах паралельна і сінхронна вывучаюцца Сусветная гісторыя і гісторыя Беларусі.

5 клас – Сусветная гісторыя старажытнага свету (да Vст.н.э.) – 51 гадз.

– Старажытная гісторыя Беларусі (да IX ст.н.э.) – 17 гадз.

6 клас – Сусветная гісторыя феадальных цывілізацый (V – сяр.XVII ст.) - 51 гадз.

– Гісторыя Беларусі (IX – сярэдз. XVII ст.) – 34 гадз.

7 клас – Сусветная гісторыя цывілізацый, пераходных ад феадалізму да капіталізму (сярэдзіна XVII – 50 г. XIX ст.) – 51 гадз.

– Гісторыя Беларусі (сярэдзіна XVII – 50 г. XIX ст.) – 34 гадз.

8 клас – Сусветная гісторыя эпохі ўсталявання капіталізму і буржуазнай дэмакратыі (60 г. XIX ст. – 1917 год.) – 51 гадз.

– Гісторыя Беларусі. (1861 – 1917 гг.) – 34 гадз.

9 клас – Сусветная гісторыя сучасных цывілізацый (з 1917 г. да нашых дзён) – 51 гадз.

– Гісторыя Беларусі (з 1917 г. да нашых дзён) – 51 гадз.

Падручнікі па гісторыі для 9-гадовай школы:

1. Наша Радзіма – Беларусь. – Для 4 класа.
2. Сусветная Гісторыя ад старажытных часоў да сяр. XIX ст. – для 5-7 кл.
3. Сусветная Гісторыя з. сяр. XIX ст. да нашых дзён. – для 8-9 класаў.
4. Гісторыя Беларусі ад старажытных часоў да сяр. 50-х гадоў XIX ст. – для 5-7 класаў.
5. Гісторыя Беларусі з сяр. 50-х гадоў XIX ст.да нашых дзён. – для 8-9 класаў.

Сярэдняя школа (10-11 класы).

На гэтай ступені закладваюцца асновы тэарэтычнага асэнсавання сусветна-гістарычнага працэсу. Найбольш прыймальнымі лічым тут цывілізацыйны і культуралагічны падыходы. З курса сусветнай гісторыі мэтазгодна выдзеліць у асобны курс гісторыю славянскіх народаў, уключыўшы ў яго і гісторыю беларускага народа.

10 клас – Антычная і сярэднявекавыя цывілізацыі (да сяр. XVII ст.) –
– 51 гадз.

– Гісторыя славянскіх народаў ад старажытных часоў да сяр. XVII ст. –
– 34 гадз.

11 клас – Цывілізацыі новага часу (з сяр. XVII ст. да нашых дзён) – 68 гадз.

– Гісторыя славянскіх народаў з сяр. XVII ст. да нашых дзён. --
34 гадз.

Падручнікі па гісторыі для 10 і 11 класаў сярэдняй школы:

1. Гісторыя сусветных цывілізацый ад старажытных часоў да нашых дзён.
2. Гісторыя славянскіх народаў ад старажытных часоў да нашых дзён.

Курсы па выбару: (на кожны – 34 гадз.):

1. Глобальныя праблемы сучаснасці ў святле гісторыі (харчовыя, экалагічныя, дэмаграфічныя, нацыянальных узаемаадносін, вайны і міру).
2. Беларусазнаўства (паходжанне беларусаў, утварэнне беларускай народнасці і нацыі, фальклор, этнаграфія, краязнаўства, народная музыка, харэаграфія, тэатр, дэкаратыўна-прыкладнае мастацтва, нацыянальныя звычаі, традыцыі, нормы маралі, каляндарныя і сямейна-бытавыя абрады).
3. Гісторыя сусветнай культуры, навукі і тэхнікі.

5. Змест гістарычнай адукацыі.

Метадалагічную аснову школьнай гісторыі складаюць агульныя прынцыпы навуковага пазнання чалавека і грамадства і спецыяльныя метады, якія выкарыстоўваюцца ў гістарычнай навуцы. Вызначальным павінен стаць *гуманістычны* падыход да аналізу і ацэнак гістарычных працэсаў, з'яў і падзей. Адбор гістарычнага матэрыялу для школьных курсаў, яго аб'ём, складанасць і накіраванасць вызначаюцца пазнавальнымі магчымасцямі вучняў, іх інтарэсамі, узроставымі і індывідуальнымі асаблівасцямі, месцам гісторыі ў сістэме навучання, выхавання і развіцця школьнікаў.

У праграмах і падручніках па гісторыі выдзяляецца асноўны і дадатковы матэрыял, які ўлічвае схільнасці вучняў, узровень іх падрыхтоўкі. У любым выпадку найбольшай увагі заслугоўваюць пераломныя, эпахальныя падзеі і з'явы, выдатныя гістарычныя дзеячы (і станоўчыя, і адмоўныя), агульныя заканамернасці гістарычнага развіцця, характэрныя для ўсіх народаў, адпаведныя навуковыя высновы і светапоглядныя ідэі. Важна пры гэтым узмацніць маральную накіраванасць аналізу і ацэнак гістарычных

фактаў у тэмах, прысвечаных пытанням сацыяльна-эканамічнага развіцця, асаблівая ўвага павінна засяроджвацца на працоўнай дзейнасці людзей, іх занятках і эканамічных інтарэсах, удасканаленні сродкаў вытворчасці і тэхналогій, формах уласнасці, развіцці рыначнай эканомікі і прадукцыйнасці працы, рацыянальным выкарыстанні прыродных багаццяў, ахове навакольнага асяроддзя, характары размеркавання матэрыяльных і духоўных даброт.

Прынцыповыя змены патрабуюцца зараз у асвятленні палітычнай гісторыі свету, характарыстыцы тыпаў і формаў дзяржаўнай улады і яе пабудовы, унутранай і знешняй палітыкі, войнаў (у тым ліку грамадзянскіх), сацыяльных і нацыянальных рухаў, паўстанняў і рэвалюцый, партый, прафсаюзаў і іншых грамадскіх арганізацый.

Неабходны істотны, а ў многіх адносінах і карэнны перагляд падыходаў да вывучання гісторыі культуры. Найперш трэба рашуча пазбавіцца ад недаацэнкі гэтай праблематыкі, бо ў сферы культуры ў канцэнтраванай форме праяўляюцца ўсе бакі жыцця і дзейнасці чалавека, сацыяльна-эканамічнага і дзяржаўнага ладу краіны. Разам з грамадскай думкай, літаратурай і мастацтвам павінна вывучацца культура працы, побыту, сямейных адносін, адзення, жылля, пасяленняў, выясняцца велізарная каштоўнасць кожнай нацыянальнай культуры ў развіцці і самім існаванні сусветнай культуры, асаблівасці той ці іншай цывілізацыі, ідэалогіі, маральных прынцыпаў і нормаў паводзін людзей пэўнай эпохі. У гэтай сувязі трэба вывучаць рэлігіі як адну з найважнейшых формаў грамадскай свядомасці і асноў цывілізацыі. Тэзіс аб дзвюх культурах у кожнай нацыянальнай культуры як аснова вульгарнай сацыялагізацыі і класава-партыйнага падыходу да аналізу і ацэнкі кожнай культурнай з’явы і кожнага дзеяння культуры ўяўляецца ненавуковым. У пэўнай меры ім можа кіравацца толькі ў дачыненні да палітычнай дзейнасці і палітычнай культуры.

Змест гістарычнай адукацыі ў 9-гадовай школе.

Пачынаецца вывучэнне гісторыі з 4 класа, дзе вывучаецца курс “Наша Радзіма-Беларусь”, у якім на даступным для вучняў узроўні ў жывой і цікавай форме даюцца звесткі аб паходжанні беларускага народа, сацыяльна-эканамічных і рэлігійных адносінах на Беларусі ў розныя эпохі, барацьбе са знешнімі ворагамі, за нацыянальнае і сацыяльнае вызваленне, вядомых асветнікаў, пісьменнікаў, мастакоў, вучоных, палітычных і ваенных дзеячаў. Важнай складовай часткай курса “Наша Радзіма-Беларусь” павінна стаць асвятленне беларускай народнай культуры на аснове краязнаўства: фальклору, звычаяў і абрадаў (каляндарных і сямейна-бытавых), песні, музыкі, харэаграфіі, тэатра, дэкаратыўна-прыкладнага мастацтва і промыслаў (ганчарства, ткацтва, вышыўка, разьба па дрэве, пляценне, кавальства, бондарства, бортніцтва і інш.). Пры гэтым выкарыстоўваюцца экспанаты мясцовых краязнаўчых і школьных музеяў, актывізуюцца пошукі і збор помнікаў народнай культуры ў жыхароў бліжэйшых населеных пунктаў.

У курсах сусветнай гісторыі для 5-9 класаў у пэўнай сістэме і паслядоўнасці асвятляюцца асноўныя факты і паняцці з гісторыі розных

краін і рэгіёнаў, якія ўнеслі найбольш істотны ўклад у развіццё сусветнай цывілізацыі, прычыны і фактары, што садзейнічалі гэтаму, характар важнейшых цывілізацый, асаблівасці гісторыі асобных рэгіёнаў і краін у розныя эпохі, суадносіны ў гісторыі агульнага, асаблівага і асобнага, роля працы ў развіцці чалавека і грамадства, найбуйнейшыя выступленні народных мас супраць нацыянальнага і сацыяльнага прыгнёту (войны, паўстанні, рэвалюцыі), галоўныя дасягненні ў развіцці матэрыяльнай і духоўнай культуры, навукі і тэхнікі, характэрныя рысы сацыяльнай псіхалогіі, грамадскай думкі, маралі, побыту, нораваў, ладу жыцця і ідэалаў, роля выдатных гістарычных дзеячаў.

З улікам сказанага вызначаецца і змест школьнага курса гісторыі Беларусі, які павінен выкладацца з пазіцый нацыянальнай гістарыяграфіі ў кантэксце сусветнай гісторыі, найперш жа – славянскай і еўрапейскай. Гэта павінны рабіць не толькі выкладчыкі курса “Гісторыя Беларусі”, але і ў пэўнай меры курса ўсеагульнай гісторыі.

Да ліку найважнейшых у гісторыі Беларусі адносяцца тэмы аб паходжанні беларусаў як этнаса, фарміраванні беларускай народнасці і нацыі, развіцці нацыянальнай культуры, яе месцы і ролі ў славянскай, еўрапейскай і сусветнай культуры, сацыяльна-эканамічным, палітычным і нацыянальным становішчы народа ў розныя перыяды, яго барацьбе супраць знешніх ворагаў, сацыяльнага і нацыянальна-рэлігійнага прыгнёту. Гэтыя тэмы патрабуюць найбольш поўнага, усебаковага і грунтоўнага асвятлення.

У 10-11 класах сусветная гісторыя і гісторыя Беларусі вывучаецца на якасна новым узроўні з мэтай тэарэтычнага асэнсавання вучэбнага матэрыялу. У выпускнікоў сярэдняй школы павінны быць выразныя ўяўленні, заснаваныя на фактах розных краін, аб развіцці важнейшых цывілізацый у гісторыі чалавецтва, іх кампанентах і асаблівасцях, умовах і прычынах узнікнення, росквіту і заняпаду, пераходу да новай цывілізацыі, месцы і ролі канкрэтных народаў у гэтым працэсе, у тым ліку беларускага народа.

Сярэдняя школа павінна даць грунтоўныя веды аб найважнейшых сучасных праблемах чалавецтва, асобных рэгіёнаў і краін, гістарычных каранях гэтых праблем, ролі асобных краін, дзяржаўных дзеячаў, палітычных партый, грамадскіх і нацыянальных рухаў у іх вырашэнні, набытым гістарычным вопыце. Да ліку самых актуальных і складаных задач гісторыкаў і грамадазнаўцаў, у тым ліку і ў сярэдняй школе, адносіцца зараз тэарэтычнае асэнсаванне прычын і магчымых вынікаў такой эпахальнай з’явы як усебаковы крызіс і раптоўны крах у СССР і іншых краінах сістэмы казарменнага сацыялізму і таталітарных рэжымаў, якія ўзніклі пасля Кастрычніцкай рэвалюцыі і другой сусветнай вайны.

Асноўнай мэтай, якая вызначае змест курса гісторыі славянскіх народаў для 10-11 класаў з’яўляецца навукова аб’ектыўнае асвятленне агульнасці іх паходжання і блізкасці моваў, заняткаў, матэрыяльнай і духоўнай культуры, традыцый, абрадаў і звычаяў і, разам з тым, істотных асаблівасцях, узаемаадносін і ўзаемаўплываў славянскіх культур і іх ролі ў развіцці

сусветнай культуры. Адпаведнае месца ў курсе павінны знайсці пытанні фарміравання славянскіх народнасцяў і нацый, іх сацыяльна-эканамічнага, палітычнага і нацыянальнага становішча ў розных дзяржаўных утварэннях, у якія яны ўваходзілі ў той ці іншы час, барацьбы са знешнімі заваёўнікамі і прыгнятальнікамі за сваю самастойнасць і незалежнасць, спецыфікі ўтварэння нацыянальнай дзяржаўнасці, яе характару, унутранай і знешняй палітыкі славянскіх дзяржаў.

На першы план у гэтым курсе выносяцца пытанні гісторыі беларускага народа і яго культуры. Вывучэнне нацыянальнай гісторыі ў агульнаславянскім кантэксце дазволіць глыбей і паўней пазнаць, зразумець і ацаніць яе. Разам з тым грунтоўнае вывучэнне гісторыі славянскіх народаў важнае, і само па сабе дазволіць праз рэгіянальнаславянскую праблематыку выйсці на новае асэнсаванне многіх праблем сусветнай гісторыі.

6. Формы, метады і сродкі навучання.

Сярод арганізацыйных формаў навучання павінны пераважаць такія, якія ствараюць найбольшыя магчымасці для праяўлення самастойнасці мыслення і творчай актыўнасці вучняў: семінары, дыскусіі, урокі рашэння праблемных задач і іншыя, звязаныя з выкарыстаннем гістарычных першаккрыніц, дакументаў, публіцыстыкі, мастацкіх твораў на гістарычныя тэмы і г. д. Настаўнік сваім асвятленнем праблемы, пастаноўкай пытанняў, логікай аналізу гістарычных фактаў і гістарыяграфічных ацэнак павінен падрыхтаваць вучняў да такіх творчых заняткаў і актыўна кіраваць імі. Зыходны прынцып тут вельмі просты і бяспрэчны: чалавек валодае толькі тым, што здабывае ўласнай працай. Гэта адносіцца і да набыцця ведаў. Практыка выкладання гістарычных ведаў у форме адкрытых класікамі марксізму-ленінізму і чарговымі з'ездамі КПСС "ісцін у апошняй інстанцыі" не мае нічога агульнага з сапраўднай навукай і вядзе толькі да начотніцтва, у інтэлектуальны туік, выхоўвае крывадушша. Па дыскусійных праблемах павінны асвятляцца розныя пункты гледжання і ацэнкі, у тым ліку і замежных гісторыкаў.

Гэта найлепшы сродак стварэння сітуацыі, якая абуджае самастойную думку ў вучняў, садзейнічае актывізацыі пошуку найбольш аргументаваных высноваў, у тым ліку маральных ацэнак падзей, учынкаў гістарычных дзеячаў, палітыкі таго ці іншага ўрада, дзейнасці партыі.

7. Падрыхтоўка і перападрыхтоўка кадраў.

Ажыццяўленне новай канцэпцыі школьнай гістарычнай адукацыі патрабуе карэннай перабудовы падрыхтоўкі і перападрыхтоўкі кадраў выкладчыкаў гісторыі. Найперш на гістарычных факультэтах неабходна перабудаваць змест навучання студэнтаў у адпаведнасці з асноўнымі прынцыпамі, палажэннямі і прапановамі дадзенай (або іншай) канцэпцыі. Відавочна неабходнасць стварэння на базе кафедраў гісторыі СССР і

ўсеагульнай гісторыі новых кафедраў сусветнай гісторыі і пераходу ад лінейнага і краіназнаўчага прынцыпу пабудовы навучання гісторыі ў ВНУ да аптымальнага спалучэння іх з цывілізацыйным і культуралагічным прынцыпамі. У навучальным і выхаваўчым працэсе рэзка ўзрастае роля кафедраў гісторыі Беларусі. Вопытныя супрацоўнікі кафедраў гісторыі ў ВНУ павінны прыняць актыўны ўдзел у падрыхтоўцы новых альтэрнатыўных падручнікаў і навучальных дапаможнікаў, разнастайных метадычных распрацовак, кніг для чытання, хрэстаматый, гістарычных атласаў, вучэбных фільмаў, радыё і тэлеўрокаў для настаўнікаў, студэнтаў, вучняў.

Перападрыхтоўка і павышэнне кваліфікацыі выкладчыцкіх кадраў праводзіцца шляхам самастойнай індывідуальнай вучобы паводле канкрэтных рэкамендацый Рэспубліканскага і Абласнога інстытутаў удасканалення настаўнікаў, а таксама праз перыядычныя трохмесячныя курсы, якія арганізуюцца на базе вядучых ВНУ рэспублікі пры ўдзеле спецыялістаў-грамадазнаўцаў з АН БССР. Праверка ўзроўню кваліфікацыі настаўнікаў ажыццяўляецца шляхам перыядычных атэстацый раённымі камісіямі, якія камплектуюцца з ліку найбольш вопытных і кампетэнтных выкладчыкаў гісторыі адпаведнага раёна.

8. Навукова-метадычнае і тэхнічнае забеспячэнне гістарычнай адукацыі.

Паводле дадзенай (або іншай) канцэпцыі шляхам конкурсу ствараюцца новыя альтэрнатыўныя праграмы, падручнікі і навучальныя дапаможнікі па факультатыўных і спецыяльных курсах, а таксама хрэстаматыі, кнігі для чытання, гістарычныя атласы.

Ажыццяўленне новай канцэпцыі гістарычнай адукацыі, стварэнне і грунтоўнае абмеркаванне новых праграм і падручнікаў, асвятленне шматлікіх “белых плямаў”, вырашэнне дыскусійных праблем, навукова-метадычнае забеспячэнне перабудовы выкладання гісторыі ў вышэйшай і сярэдняй школе немагчымы без арганізацыі выдання ў рэспубліцы часопіса “Гісторыя Беларусі”. Міністэрству народнай адукацыі разам з Акадэміяй навук БССР трэба неадкладна выступіць з адпаведным матываваным хадайніцтвам перад урадам рэспублікі, а таксама вызначыць аб’ём фінансавання ўсёй неабходнай работы па перабудове народнай адукацыі і выдавецкай дзейнасці. Да ліку неадкладных мерапрыемстваў адносіцца выданне закона аб *дэпартызацыі і дэмакратызацыі* сістэмы народнай адукацыі.

На пераходны перыяд (да з’яўлення новых падручнікаў і навучальных дапаможнікаў) патрэбна арганізаваць у рэспубліцы выданне спецыяльнага бюлетэня для настаўнікаў і вучняў школы з мэтай публікацыі навуковых распрацовак па гістарычнай тэматыцы, асвятленне якой карэнным чынам мяняецца.